

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XXIII

(Ayrıbasım / Offprint)

MERSİN
2015

KAAM YAYINLARI
OLBA
XXIII

© 2015 Mersin Üniversitesi/Türkiye

ISSN 1301 7667

Yayıncı Sertifika No: 14641

OLBA dergisi;
ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST
ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir. Makalelerdeki görüş, düşünce ve bilimsel değerlendirmelerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

The articles are evaluated by referees. The legal responsibility of the ideas,
opinions and scientific evaluations are carried by the author.

OLBA dergisi, Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.
Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını
kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in
print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the journal OLBA..

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında
belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.

Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayımlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses

Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734

Fax: 00.90.324.361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurugonul@gmail.com

kaam@mersin.edu.tr

Baskı / Printed by

Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İstanbul

Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99

Sertifika No: 29487

Dağıtım / Distribution

Zero Prod. Ltd.

Tel: 00.90.212.244 75 21 Fax: 00.90.244 32 09

info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com/eng

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XXIII

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XXIII

Editörler

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS
Deniz KAPLAN

OLBA Bilim Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU
Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Marion MEYER
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY
Prof. Dr. İ. Hakan MERT
Prof. Dr. Eda AKYÜREK-ŞAHİN
Prof. Dr. Yelda OLCAY-UÇKAN

MERSİN
2015

*Vefat Eden Meslektaşlarımızı
Saygı ile Anıyoruz...*

Prof. Dr. Halet ÇAMBEL

Prof. Dr. Klaus SCHMIDT

Prof. Dr. Sencer şAHİN

Prof. Dr. Kutlu EMRE

İçindekiler/Contents

Halil Tekin

Yukarı Mezopotamya'nın İlk Boyalı Çanak-Çömlekleri: Hassuna, Samarra ve Halaf: Yeni Yorumlar ve Yaklaşımlar. Bölüm 1: Hassuna ve Samarra (The First Painted Potteries of the Upper Mesopotamia: Hassuna, Samarra and Halaf. New Interpretations and Approaches. Volume 1: Hassuna and Samarra) 1

A. Tuba Ökse

Diyarbakır Kentinin En Eski Yerleşimi: İçkale'deki Amida Höyük (The Earliest Settlement of the City of Diyarbakır: Amida Höyük at İçkale) 59

Cengiz Çetin

Isparta Müzesi'ne Ait Bir Grup Tunç Silah Hakkında Değerlendirme (A Research on a Group of Bronze Weapons in the Museum of Isparta) 111

Sabri Arıcı

Phokaia'daki Palmiye Sütun Başlığı ve Kökeni (Das Palmenkapitell in Phokaia und seine Herkunft) 153

Sevgi Sarıkaya

Daskyleion Dynastes'lik Sisteminde Artabazos'un Rolü (Artabazos's Role in the Dascylium Dynastic Systems) 175

Hatice Körsulu

Nagidos Kazısından Ele Geçen Klasik ve Hellenistik Dönem Kandilleri: Attika ve Yerel Üretimler (Klassische und Hellenistische Lampen von Nagidos: Attika und der lokalen Produktion) 199

Turgay Yaşar Yedidağ

Dorylaion Kalıp Yapımı Kaseleri (Dorylaion Mold Made Bowls) 235

Hüseyin Metin – B. Ayça Polat Becks

Burdur Müzesi Metal Kandilleri (Metal Lamps in the Burdur Museum) 273

Erdoğan Aslan <i>Kekova Adası 2012-2013 Yılı Sualtı Araştırmalarında Bulunan Amphoraların Tipolojik Değerlendirmesi</i> (<i>Typological Assessment of the Amphorae Found in the 2012-2013 Kekova Island Underwater Survey</i>)	321
Murat Çekilmez <i>Hyllarima'dan Bir Grup Figürin</i> (<i>A Group of Figurines from Hyllarima</i>)	371
Hüseyin Uzunoglu <i>Bursa Müzesi'nden Ölü Ziyafeti Sahneli Yeni Mezar Stelleri</i> (<i>New Funerary Inscriptions with 'Totenmahreliefs' from the Museum of Bursa</i>)	397
Aytekin Büyükközer <i>Isauria Bölgesi'nden Bir Kaya Anıtı: Basamaklı Sunak mı? Mezar mı?</i> (<i>A Rock Monument from the Isauria Region: Is it a Stepped Altar or a Grave?</i>)	417
Fahriye Bayram <i>Hahuli Triptiği ve Martha-Maria Alania</i> (<i>The Triptych of Hahuli and Martha-Maria Alania</i>)	447
Ayşe Aydın <i>İzmir Arkeoloji Müzesi İle Tarih ve Sanat Müzesi'nde Bulunan Ampullalar</i> (<i>Ampullae Finds in the İzmir Archaeology and in the History and Art Museums</i>)	487
Şener Yıldırım <i>Side Müzesi'nden Bir Geç Antik Çağ Çeşmesi</i> (<i>A Late Antique Fountain from the Museum of Side</i>)	515
Stephan Westphalen <i>Die Kirche von Işıkkale</i> (<i>Işıkkale Kilisesi</i>)	535
Eberhard Zangger – Serdal Mutlu <i>Troia'daki Yapay Limanlar ve Su Mühendisliği:</i> <i>Bir Jeo-Arkeolojik Çalışma Hipotezi</i> (<i>Artificial Ports and Water Engineering at Troy:</i> <i>A Geo-Archaeological Working Hypothesis</i>)	553

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI ‘OLBA’

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez basılır. Yayınlanması istenilen makalelerin en geç her yıl Kasım ayında gönderilmiş olması gerekmektedir.

1998 yılından bu yana basılan Olba; Küçükasya, Akdeniz bölgesi ve Ortadoğu'ya ilişkin orijinal sonuçlar içeren Antropoloji, Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ve Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi alanlarında yazılmış makaleleri kapsamaktadır.

Yayın İlkeleri

1. a. Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
 - b. Metin 10 punto; özet, dipnot, katalog ve bibliyografya 9 punto olmak üzere, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
 - c. Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
 - d. Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.
2. Noktalama (tireler) işaretlerinde dikkat edilecek hususlar:
 - a. Metin içinde her cümlemin ortasındaki virgülden ve sonundaki noktadan sonra bir tab boşluk bırakılmalıdır.
 - b. Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretlerinden önce yer almalıdır.
 - c. Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, küçük harf ile ve parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir tab boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasına nokta ve bir tab boşluk bırakılmalıdır (fig. 2. 5).
 - d. Ayrıca bibliyografya ve kısaltmalar kısmında bir yazar, iki soyadı taşıyorsa soyadları arasında boşluk bırakmaksızın kısa tire kullanılmalıdır (Dentzer-

Feydy); bir makale birden fazla yazarlı ise her yazardan sonra bir boşluk, ardından uzun tire ve yine boşluktan sonra diğer yazarın soyadı gelmelidir (Hagel – Tomaschitz).

3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII.

Dipnot (kitaplar için)

Richter 1977, 162, res. 217.

Dipnot (Makaleler için)

Oppenheim 1973, 9, lev.1.

Diğer Kısaltmalar

age.	adı geçen eser
ay.	aynı yazar
vd.	ve devamı
yak.	yaklaşık
v.d.	ve diğerleri
y.dn.	yukarı dipnot
dn.	dipnot
a.dn.	aşağı dipnot
bk.	Bakınız

4. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece “fig.” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).
5. Word dökümanına gömülü olarak gönderilen figürler kullanılmamaktadır. Figürlerin mutlaka sayfada kullanılması gereken büyüklükte ve en az 300 pixel/inch çözünürlükte, photoshop tif veya jpeg formatında gönderilmesi

gerekmektedir. Adobe illustrator programında çalışılmış çizimler Adobe illustrator formatında da gönderilebilir. Farklı vektörel programlarda çalışılan çizimler photoshop formatına çevrilemiyorsa pdf olarak gönderilebilir. Bu formatların dışındaki formatlarda gönderilmiş figürler kabul edilmeyecektir.

6. Figürler CD'ye yüklenmelidir ve ayrıca figür düzenlemesi örneği (layout) PDF olarak yapılarak burada yer almalıdır.
7. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
8. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
9. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
10. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
11. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
12. Metnin word ve pdf formatlarında kaydı ile figürlerin kopyalandığı iki adet CD (biri yedek) ile birlikte bir orijinal ve bir kopya olmak üzere metin ve figür çıktısı gönderilmelidir.
13. Makale içinde kullanılan özel fontlar da CD'ye yüklenerek yollanmalıdır.

MERSIN UNIVERSITY
‘RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY’
JOURNAL ‘OLBA’

Scope

Olba is printed once a year in May. Deadline for sending papers is November of each year.

The Journal ‘Olba’, being published since 1998 by the ‘Research Center of Cilician Archeology’ of the Mersin University (Turkey), includes original studies done on antropology, prehistory, protohistory, classical archaeology, classical philology (and ancient languages and cultures), ancient history, numismatics and early christian archeology of Asia Minor, the Mediterranean region and the Near East.

Publishing Principles

1. a. Articles should be written in Word programs.
b. The text should be written in 10 puntos; the abstract, footnotes, catalogue and bibliography in 9 puntos ‘Times New Roman’ (for PC and for Macintosh).
c. Footnotes should take place at the bottom of the page in continous numbering.
d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choises (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Punctuation (hyphen) Marks:
 - a. One space should be given after the comma in the sentence and after the dot at the end of the sentence.
 - b. The footnote numbering within the sentence in the text, should take place before the comma in the sentence or before the dot at the end of the sentence.
 - c. The indication fig.:
 - * It should be set in brackets and one space should be given after the dot (fig. 3);
 - * If many figures in sequence are to be indicated, a short hyphen without space between the beginning and last numbers should be placed (fig. 2-4); if these are not in sequence, a dot and space should be given between the numbers (fig. 2. 5).

d) In the bibliography and abbreviations, if the author has two family names, a short hyphen without leaving space should be used (Dentzer-Feydy); if the article is written by two or more authors, after each author a space, a long hyphen and again a space should be left before the family name of the next author (Hagel – Tomaschitz).

3. The ‘Bibliography’ and ‘Abbreviations’ should take part at the end of the article. The ‘Abbreviations’ used in the footnotes should be explained in the ‘Bibliography’ part. The bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations and the following order within the abbreviations should be kept: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliography (for articles):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII.

Footnotes (for books):

Richter 1977, 162, fig. 217.

Footnotes (for articles):

Oppenheim 1973, 9, pl.1.

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit.	in the work already cited
idem	an author that has just been mentioned
ff	following pages
et al.	and others
n.	footnote
see	see
infra	see below
supra	see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation ‘fig.’ should be used in continous numbering (remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviaton should not be used).

5. Figures, embedded in Word documents can not be used. Figures have to be in the length in which they will be used in the page, being at least 300 pixel/ inch, in photoshop tif or jpeg format. Drawings in adobe illustrator can be sent in this format. Drawings in other vectoral programs can be sent in pdf if they can't be converted to photoshop. Figures sent in other formats will not be accepted.
6. Figures should be loaded to a CD and a layout of them as PDF should also be undertaken.
7. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
8. A list of figures should take part at the end of the article.
9. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
10. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 500 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 500 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be sent in two languages.
11. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German .
12. The text in word and pdf formats as well as the figures should be loaded in two different CD's; furthermore should be sent, twice the printed version of the text and figures.
13. Special fonts should be loaded to the CD.

İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİ İLE TARİH VE SANAT MÜZESİ'NDE BULUNAN AMPULLALAR

Ayşe AYDIN*

ABSTRACT

Ampullae Finds in the İzmir Archaeology and in the History and Art Museums

Fourteen terracotta ampullae exist in the İzmir Archaeology and in the History and Art Museums. They have either flattened oval or globular body forms and they also have two small fittings on the shoulders over the body for a chain or cord so that they could be suspended or worn.

When the motifs on the ampullae are evaluated in terms of iconography, it is observed that most of them are depicted with a cross. At the centre on both faces of the ampullae occurs either a independant cross or a cross placed at the centre of a circle or a rosette; or a big teardrop motif existing in the interaxis of the central cross is to be observed. On Catalogue Number 13 occurs a floral rosette and in Catalogue 14, we can observe in the circled space in the centre small intertwined circles with hollow interiors. Three ampullae differ from the others with their figures. On one of the ampullae with human figure occurs the Apostle Martyrs Andreas and Ioannes and a frontal depiction of a saint surrounded by an aureole on the one face of the ampullae and another frontal depiction of a saint figurine in an arch on the other face. An eagle in a floral rosette appears on each face of the ampullae.

* Prof. Dr. Ayşe Aydın, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 48000 Kötekli-Muğla/TR. E-posta: ayseyaydin70@gmail.com

Ampullaları çalışmama izin veren İzmir Arkeoloji Müzesi ile Tarih ve Sanat Müzesi müdürlerine, müzelerdeki çalışmalarda yardımını esirgemeyen uzman S. Konak Tarakcı'ya (MA), ampullaların fotoğraflarını, çizimini ve katalog bilgilerinin bir bölümünü yapan Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden B. Derin (MA), M. Bilgin (MA) ve P. Kızıltepe Bilgin'e; Fransızca ve İngilizce çevirilerde yardım eden Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü'nden Ç. Atay ve G. Adıgüzel'e çok teşekkür ederim.

Makalenin Atina ve Berlin'deki kütüphane çalışması 2012 yılında Berlin, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün, 2013 yılında ise Yükseköğretim Kurulu'nun burslarıyla gerçekleştirilmiştir. Her iki kuruma da desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim.

The ampullae similar to the ones in the İzmir Archaeology and in the History and Art Museums were uncovered in the archaeological excavations carried on the west of Asia Minor. Therefore, it is revealed that the ampullae which were similar to each other or were sometimes the same, were mass-produced in the workshops located in some important cities of the Late Byzantine period. It can be thought that the believers who could not go to the Holy Land or to pilgrimage sites might have asked for this mass production or might have bought ampullae to have their share of pilgrimage.

The ampullae in this article with their forms, styles and figures on them could be dated in the light of similar examples. Accordingly, two examples were produced between the end of the 4th and 5th centuries and the other eleven ampullae were produced between the 5th and 6th centuries.

Keywords: Terracotta, Ampulla, İzmir Archaeology Museum, Late Byzantine Period, St. Ioannes, St. Andreas.

ÖZET

İzmir Arkeoloji Müzesi ile Tarih ve Sanat Müzesi'nde pişmiş topraktan yapılmış ondört ampulla bulunmaktadır. Bunlar yassı oval ya da yassı yuvarlak formlu gövdeye sahip, boyunda taşınması için gövde üzerindeki omuz bölümü iki yanında birer ip deliği ya da küçük kulakçıkları olan ampullalardır.

Ampullalar üzerindeki motifler, ikonografik açıdan değerlendirildiğinde çoğunluğunun haç tasvirli olduğu görülmektedir. Söz konusu ampullaların her iki yüzünde de merkez motif olarak serbest haç, bir daire ya da rozet içine alınmış haç veya ara eksenlerinde büyük damla motifleriyle birlikte haç yer almaktadır.

Ampullalardan üçü, figürlü oluşlarıyla diğerlerinden ayrılır. İnsan figürlü ampullalardan biri üzerinde Havari-Martir Andreas ve İncil yazarı Ioannes tasviri, diğer ampullanın yüzlerinden birinde haleli cepheden, diğer yüzünde ise kemerli bir kuruluş içinde cepheden birer aziz figürüne yer verilmiştir. Figürlü üçüncü ampullanın her iki yüzünde ise çiçekli rozet içinde birer kartal figürü bulunmaktadır.

İzmir Arkeoloji Müzesi ile Tarih ve Sanat Müzesi'ndeki ampullaların benzerleri, Anadolu'nun batısındaki kazılarda yoğun olarak bulunmuştur. Bu nedenle Batı Anadolu'daki Geç Antik-Bizans Dönemi'nin bazı önemli kentlerindeki atölyelerde birbirinin benzeri, bazen de aynısı ampullaların seri üretildikleri kabul edilir. Bu üretime neden olan talebin daha çok Kutsal Topraklara ya da hac merkezlerine gidemeyen inananlardan geldiği ve hacı olamayanların da bu kutsallıktan pay almak amacıyla ampullaları satın aldıkları düşünülebilir.

Makalenin konusunu oluşturan ampullalar; formları, malzemeleri, üzerlerindeki figür ve motiflerin üslup özellikleriyle benzer örnekler ışığında tarihlendirilebilmektedir. Buna göre iki örnek 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arasında, bir örnek 6.-7. yüzyıllar arasında, diğer onbir ampulla ise 5.-6. yüzyıllar arasında üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pişmiş Toprak, Ampulla, İzmir Arkeoloji Müzesi, Geç Antik-Bizans Dönemi, Aziz Ioannes, Aziz Andreas.

Ampulla, pişmiş toprak, cam veya metalden farklı formlarda yapılan ve farklı amaçlarla kullanılan sıvı kaplarına verilen genel isimdir. Hıristiyanlıkta dini tören sırasında şarap ve suyu, hastalara ayrılan ya da vaftiz töreninde kullanılan kutsal yağı koymak için kullanılmıştır¹. Ampullaların en yaygın kullanımını, Geç Antik-Erken Bizans Dönemi'nde kutsal yerleri ziyaret eden hacılar tarafından hac ampullaları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Hac ampullaları, mucize gösteren su kaynakları ya da başta İsa olmak üzere kutsal kişilere ait mezarlarda yanan kandillerden alınan yağa temas ederek kutsal olan sıvıyı koymak için kullanılmışlardır. Kutsal Topraklar'dan dönen hacıların ülkelerine getirdikleri ampullalar içindeki sıvı; kutsayan, kötülüklerden koruyan, şifa veren özelliği nedeniyle evlerde amulet olarak kullanılmıştır².

Boyunda taşınması için gövde üzerindeki omuz bölümü iki yanında birer ip deliği ya da küçük kulakçıkları olan pişmiş topraktan ampullalar, gövdelerinin formlarına göre yassı yuvarlak ve yassı oval formu olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Yassı yuvarlak formu ampullaların içinde önemli bir grubu Mareotis'deki Aziz Menas hac merkezinde fabrikasyon tarzında çok sayıda kalıpla üretilen yassı yuvarlak gövdeli, kısa boyunlu ve çift kulplu, iki yüzünde de Aziz Menas'ın tasvirine ya da bir yüzünde aziz, diğer yüzünde genellikle haç tasvirine yer veren Menas ampullaları oluşturur³. Yassı oval formu ampullaların ise Anadolu'da (özellikle Batı Anadolu'da) ve Suriye'de üretildikleri kabul edilir⁴.

Anadolu'da ampullaların yapım yerleri kesin belirlenememekle birlikte büyük bir bölümünün Efes'deki yerel atölyelerde yapıldığı ve buradan diğer bölgelere dağıtıldığı kabul edilir⁵. S. Ladstätter, Ephesos eulogiası (hac hatırası) adıyla hacılara satılan ampullaların element ve ağır metal analizlerinin sonucunda Efes'te üretildiklerinin kesinleştiğini ifade eder. Bunun yanı sıra yerli kandillerin ana motifleri ve bazı dekoratif unsurlarının (helezon motifi gibi) hac ampullalarıyla aynı olmasını, hepsinin Efes çevresinde olması gereken aynı atölyede üretildikleri şeklinde açıklar. Efes üretimli ampullaların içinde, Aziz Ioannes'in mezarı üzerinde biriken ve üflenerek

¹ Ampullalarla ilgili genel bilgiler için bk. Leclercq 1924, 1722 vd; Grabar 1958, 7-70. Pl. I-LVI.

² Leclercq 1924, 1722 vd; Reygers 1937, 658

³ Kaufmann 1910, 115 Anm. 2. 167-168. 139-141; Witt 2000, 11 vd.

⁴ Reygers 1937, 659-661; Griffing 1938, 277 vd.

⁵ Duncan – Flowers 1990, 126; Vikan 1998, 240; Ladstätter 2011, 15.

kaldırılıp toplanan toz ya da özel törenlerde kutsanan yağ ya da şarap olduğu düşünülür. Bu şifa veren içeriğe sahip Efes üretimi ampullalar üzerinde Efesli azizlerin tasvirlerinin yer aldığı ve Ayasuluk Tepesi'ndeki azizin kilisesinde bunların hacılara satıldığı kabul edilir⁶.

Efes'in yanı sıra Smyrna, Hierapolis ve Laodikeia'da ele geçen çok sayıdaki pişmiş toprak ampulla, bu kentlerin yerel üretimi olarak kabul edilir⁷. Demre kazılarında bulunan dört ampulla parçası ise Myra'nın Kudüs hac yolu üzerinde yer alan önemli bir merkez olmasıyla açıklanmaya çalışılır⁸.

Bu görüşlerin aksine, ampullaların belli bir hac merkezi ya da kentte üretilmediği, bunların daha çok gezgin satıcılar tarafından inananlara satıldığını kabul eden araştırmacılarda vardır. Bu araştırmacılar Kutsal Topraklara ya da hac merkezlerine gidemeyenlerin, içinde kutsal sıvı olan ampullaları satın aldıklarını kabul ederler. Dolayısıyla ampullalar için kesin bir lokalizasyonun zor olduğu düşüncesindedirler⁹.

Pişmiş topraktan yassı oval formlu gövdeye sahip ampullaların daha çok Anadolu'da üretildikleri, genel olarak 5.-6. yüzyıllar arasına hatta 6. yüzyıl-7. yüzyıl başları arasına tarihlendikleri kabul edilir¹⁰.

Batı Anadolu'da yapılan kazılarda, özellikle de Smyrna, Hierapolis ve Laodikeia kökenli ampullalar, buldukları yer ve beraberlerindeki tarihlenebilen diğer malzemelerle birlikte, 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl sonu arasına, 5. yüzyıl ikinci çeyreğine, 4.-6. yüzyıllar arasına, 6. yüzyıl ikinci yarısı ve sonları ile 6.-7. yüzyıllar arasına, hatta 7. yüzyıl başlarına tarihlendirilir¹¹.

⁶ Ladstätter – Pülz 2001; Ladstätter – Pülz 2007, 428; Ladstätter 2011, 15-17 Res. 18-20; Pülz 2010, 80-82 Abb. 7.

⁷ Griffing 1938, 277; Vikan 1998, 240; Duncan – Flowers 1990, 126; D'Andria 2001, 112-113; Şimşek – Bahadır 2007, 10

⁸ Ötügen 1999, 489.500 Res. 10; Ötügen 2003, 239.248 Res. 6.

⁹ Wamser – Zahlhaas 1998, 103.

¹⁰ Wulff 1909, 264-265; Stiegemann 2001, 198; Wamser – Zahlhaas 1998, 102.104; Duncan – Flowers 1990, 126.

¹¹ Griffing 1938, 279; Tuchelt 1980, 158-159; Vikan 1982, 26; Hanfmann 1985, 425-426; Şimşek – Bahadır 2007, 5.8.11-12

Değerlendirme

İzmir Arkeoloji Müzesi ile Tarih ve Sanat Müzesi'ndeki ampullalar form açısından iki grupta değerlendirilir¹². Bunlardan biri gövdeleri yassı oval formlu, ince ağız kenarlı, kısa-silindirik boyunlu, gövde omuz bölümünde iki küçük delik ya da gövdeye eklenmiş iki kulakçıklı diğer gruba kıyasla daha büyük boyutlu (Y: 4.5-7.5 cm. G: 3-6 cm. arasında) ampullalardır (Kat. Nr. 1-2.5-8.12-13). Kiremit, kahverengi ve grinin açık-koyu tonlarındaki hamurlarının ortak özellikleri yoğun mika, mineral ve az oranda kireç katkılı, ince taneli ve sık dokulu yapısıdır. Kahverengi ve kırmızı-kahve renkli astara sahip ampullalar mat ve hafif pürüzlü yüzeye sahiptir.

İlk gruba kıyasla daha küçük boyutlara (Y: 3-3.5 cm. G: 2.5-3 cm. arasında) sahip ikinci grup ampullalarda bazı örnekler oval gövdeliler gibi büyük boyutludur (Y: 4-9 cm. G: 4-7 cm. arasında). Gövdeleri yassı yuvarlak (matara) formlu bu ampullalar ince ağız kenarlı, çoğunluğu kısa boyunlu olmakla birlikte uzun boyunlu örnekleri de olan, gövde omuz bölümünde iki küçük delik ya da gövdeye eklenmiş iki kulakçıklıdır (Kat. Nr. 3-4.9-11.14). Oval formlu ampullalar gibi yoğun mika, mineral ve az oranda kireç katkılı, ince taneli ve sık dokulu olan hamurları kiremit ve açık kiremit renkli yassı yuvarlak formlu ampullalarda bir örnek (Kat. Nr. 14) koyu bej renklidir. Mat ve hafif pürüzlü yüzeye sahip ampullaların genelinin astarı kırmızı-kahve renklidir, bunun yanı sıra kahverengi astarlı olanlarda vardır. (Kat. Nr. 9)

Ampullaların üzerindeki motifler, ikonografik açıdan değerlendirildiğinde çoğunluğunun haç motifli olduğu görülür. Her iki yüzünde de haç motifli olan ampullalarda, Kat. Nr. 4-5 benzeri serbest haç motifli örnek azdır¹³. Daha çok Kat. Nr. 7-12'de olduğu gibi haçın bir daire içine alındığı görülür¹⁴.

¹² C. Şimşek ve B. Duman, Laodikeia'da bulunan çok sayıdaki ampullayı iki grupta toplamışlardır (Şimşek – Duman 2007, 5 vd.). Bu gruplandırma, çoğu birbirinin aynısı olan Batı Anadolu kökenli ampullalar için de genelleştirilebilir niteliktedir. İzmir Arkeoloji Müzesi ile Tarih ve Sanat Müzesi'ndeki ampullalarda Şimşek ve Duman'ın gruplandırmasından yola çıkarak değerlendirilmişlerdir.

¹³ Hanfmann 1972, 101.111, Fig. 17; Metzger 1981, 101 Fig. 76-77; 118 Fig. 110-111; Robert 1984, 459-460, Fig. 2; Buckton 1994, 112 Nr. 124; Şimşek – Duman 2007, 19 Nr. 20 Fig. 34-35.

¹⁴ Wulff 1909, 265 Taf. LXVII, 1354-1355-1356; Tuchelt 1980, 159 Taf. 67,247; Metzger 1981, 79 Fig. 32; 85-88 Fig. 44-49.51; 92-93 Fig. 58.60; 99-101 Fig. 72-73.75.77; 118-121 Fig. 111.113-122; Stiegemann 2001, 195-196 Nr. I.75.1-2; Şimşek – Duman 2007, 17-18 Nr.14-17, 28-29 Fig. 24-31.

Kat. Nr. 9'da daire içine alınan haçın kolları üzerinde ve merkezinde yer alan küçük daire şeklindeki çukurların benzeri Anadolu kökenli bazı ampullalarda da görülür¹⁵. Aynı motif, Kat. Nr. 14'de ise haç olmaksızın yapılmıştır.

Kat. Nr. 8. 10 ve 12'de dikkati çeken ampullanın gövdesindeki haçın rozet ya da iç içe iki daire içine alınmış olmasıdır. Bu dairelerin içi Kat. Nr. 10'da küçük damla motifiyle, Kat. Nr. 8 ve 12'de ise helezon motifiyle süslenmiştir. İki süsleme programının da benzerleri ampullalarda görülmektedir¹⁶.

Helezon motifi Kat. Nr. 8 ve 12'de haçın üzerinde ve kollarının arasında, Kat. Nr. 11'de haçın enine kollarının üzerinde ve boyun kısmında, Kat. Nr. 6'da ise haçın üzerinde bulunmaktadır. Dikkati çeken, helezon motifinin daha çok Batı Anadolu kökenli (Smyrna, Didyma) ampullalarda yer almasıdır¹⁷.

Kat. Nr. 11'de merkezdeki haç motifi defne yapraklı çelengin yanı sıra çiçekli rozet içinde yer almıştır. Benzer bir ampulla Abu Mena hac merkezinde üretilmiştir¹⁸. Yüzlerden birindeki haçın enine kolları ve üst kolunun iki ucunda da pendant bulunmaktadır.

Kat. Nr. 8'in bir yüzünde merkezdeki haç, damla motifli rozet içinde yer almıştır. Ayrıca haç kollarının arasında ara eksenlerde de büyük damla motifleri vardır.

Merkezdeki haçın ara eksenlerinde yer alan damla motifleri Kat. Nr. 6 ve 7'de de görülür. Haç ve damla motifleri Kat. Nr. 6'da serbest formdadır, Kat. Nr. 7'de ise üst bölümü düz olan bir çerçeve içine alınmıştır. Haç kolları arasında ara eksenlerde yer alan büyük damla motifleri bazı ampullalarda da görülür¹⁹.

Paulus'un yazdığı mektuplar, İsa'nın zaferini simgeleyen, büyüülü bir güce sahip olduğuna inanılan haç ile ilgili düşüncelerin temelini

¹⁵ Wulff 1909, 265 Taf. LXVII, 1355-1356; Metzger 1981, 118-119 Fig. 112-114.

¹⁶ Kat. Nr. 10 için Wulff 1909, 265 Taf. LXVII, 1355-1356; Metzger 1981, 118-119 Fig. 112-114; Şimşek – Duman 2007, 17-18 Nr. 14-18 Fig. 24-32; Kat. Nr. 8 ve 12 için Wulff 1909, 265 Taf. LXVII, 1354; Griffing 1938, 275 Fig. 23; Metzger 1981, 119-120 Fig. 115.118.

¹⁷ Wulff 1909, 265 Taf. LXVII, 1354; Griffing 1938, 275 Fig. 22-23; Tuchelt 1980, 159 Taf. 67,247; Metzger 1981, 119 Fig. 115 Nr. 137; 120 Fig. 118 Nr. 141; Buckton 1994, 112 Nr. 124.

¹⁸ Stiegemann 2001, 195-196 Nr. I.75.1-2.

¹⁹ Metzger 1981, 118 Fig. 110 Nr. 130; Ionescu – Opreş 1998, 168-170 Fig. 1a-b.

oluşturur²⁰. Ona göre İsa'nın yaşadığı haç üzerindeki ölüm, göklere yükseltilmenin bir şartı olup, Âdem aracılığıyla tüm insanlığa geçen günahın kurtuluşu, Tanrının hikmetini, adaletini ve gücünü ifade eder. Bu nedenle haç, ampullalar üzerinde sık kullanılan bir motif olarak karşımıza çıkar²¹.

Kat. Nr. 13 benzeri ampulla gövdesinde farklı sayıda yapraklara sahip çiçek rozetler bazı ampullalarda da görülür²².

Ampullalardan Kat. Nr. 1-3 figürlü oluşlarıyla diğerlerinden ayrılır. Kat. Nr. 1'in bir yüzünde iki palmiye yaprağı arasında cepheden, kucağında üzerinde Andreas haçı olan Kutsal Kitabıyla tasvir edilen figür, kitabın üzerindeki şekilde bir haç üzerinde hayatını kaybeden Havari-Martir Andreas olarak yorumlanır. Palmiye ağacı ya da yaprağı Hıristiyan inancında yaşam ağacı, cennete ait ağaçlardan biri olmakla birlikte azizlerin, martirlerin ve kilisenin sembolü olarak kullanılmaktadır²³. Ampullanın diğer yüzünde arkalıklı bir sandalyede yandan oturan ve sağ elindeki kalemiyle yazma eyleminde, sol elinde ise olası açık kitabıyla bir İncil yazarı tasvir edilmiştir. Farklı müzelerde yer alan ampullalarda aynı tasvirdeki figür, İncil yazarı Ioannes olarak tanımlanmaktadır. Bunlardan Karya Neapolis'de ve Antiocheia'da in situ bulunan birer örneğin yanı sıra, diğer örnekler Smyrna ve Efes'den satın alma yoluyla elde edilmiştir²⁴. Her yıl İncil yazarları bayramının da kutlandığı Efes'de üretildikleri kabul edilen²⁵ bu ampullalar, gövdeleri üzerinde yer alan İncil yazarları ya da ellerinde Kutsal Kitabı olan aziz figürleri nedeniyle *İncil yazarları tasvirli ampullalar* olarak adlandırılırlar²⁶. Gövdesinin bir yüzünde ayakta, sivri uzun sakallı elinde Andreas haçlı Kutsal Kitabı tutan erkek figürüyle, diğer yüzünde yüksek arkalıklı bir sandalyede oturan elinde kalemi ve sayfaları

²⁰ Filiplilere Mektup Bap. 2,5-11; Korintoslulara Birinci Mektup Bap. 1,12; Romalılara Mektup Bap. 5,12-18; Galatyalılara Mektup Bap. 3,14; Schimmel 1959, 127 vd.

²¹ Kirschbaum 1971, 571 vd; Wamser – Zahlhaas 1998, 24.

²² Fıratlı 1970, 119.149 Res. 60; Metzger 1981, 102.122 Fig. 78. 123-125 Nr. 95.148-150; Stiegemann 2001, 195-196 Nr. I.76; Şimşek – Duman 2007, 17 Nr.13 Fig. 22-23.

²³ Flemming 1994, 365-366.

²⁴ Griffing 1938, 277 Fig.16-17. 19-20; Metzger 1981, 20.45-46 Nr. 113-115 Fig. 95-97; Robert 1984, 461 Fig. 5; Duncan – Flowers 1990, 125 vd. Fig. 41-42; Buckton 1994, 113 Nr. 126.

²⁵ İncil yazarlı ampullaların üretim yeri hakkında araştırmacılar farklı görüştedir. Bazıları Smyrna'da üretildiklerini savunurken (Leclercq 1924, 1734), ampullaların bazılarının Smyrna kökenli olduğu bazılarının da Efes, Priene, Thyateira, Roma ve İskenderiye'de de üretildikleri kabul edilir (Michon 1899, 321-322; Griffing 1938, 277).

²⁶ Metzger 1981, 20.45-46 Nr. 113-115 Fig. 95-97; Duncan – Flowers 1990, 126-127 Fig. 41-42.

açık kitaplı erkek figürüne sahip ampullalar, 20. yüzyıl başında araştırmacılar tarafından Ephesos, Aziz Ioannes Kilisesi ile ilişkilendirilmiştir. Ampullalar üzerinde bu hipotezi destekleyecek hiçbir yazı yoktur. Ancak figürlerin 6. yüzyıla tarihli Rabbula ve Rossano İncili'ndeki ayakta ya da özellikle oturarak yazı yazarken tasvir edilen İncil yazarlarıyla benzerlikleri üzerinde durulmuştur²⁷. Bazı araştırmacılar tarafından pagan filozof heykel ve kabartmaları örnek alınarak yapıldığı düşünülen oturan figürün Havari-Aziz-İncil yazarı Ioannes ya da Aziz Petrus, diğerinin Havari-Martir Andreas ya da Aziz Paulus olduğu kabul edilmiştir²⁸. Orta ve Geç Bizans Dönemi el yazmalarında da oturan İncil yazarlarının portrelerinin, ampullalardaki figürlerle benzer olduğu ifade edilir²⁹.

Anadolu kökenli pişmiş toprak ampullalar üzerindeki kutsal kişilerin kimler olduğu az sayıdaki örnekte belirlenebilmiştir. Bunlar Daniel, Aziz Petrus, Aziz Andreas, Aziz Theodoros ve İncil yazarı Ioannes'dir³⁰. Efes üretimi ampullalar üzerindeki kutsal kişiler ise Efesli azizlerin tasvirleri olarak kabul edilir³¹. Kat. Nr. 1'in üzerindeki figürler Havari-Martir Andreas ve İncil yazarı Ioannes olarak edilebilir görünmektedir.

Kat. Nr. 2'nin bir yüzünde haleli cepheden, diğer yüzünde ise kemerli bir kuruluş içinde cepheden aziz figürlerine yer verilmiştir³². Paris, Louvre Müzesi'ndeki Smyrna kökenli beş ampulla, Efes kökenli bir ampulla ve Marmaris Müzesi'ndeki iki ampulla, her iki yüzdeki figürleriyle Kat. Nr. 2 ile tamamen aynıdır³³. Hepsi 5.-6. yüzyıla tarihlendirilen, geneli Batı Anadolu kökenli (Priene, Smyrna, Thyateira) pişmiş topraktan ve az sayıda metalden bir grup ampullanın da bir yüzünde sivri ya da yuvarlak

²⁷ Griffing 1938, 276 Fig. 25; Duncan – Flowers 1990, 127 Fig. 44.

²⁸ Michon 1899, 321-322; Griffing 1938, 277-278; Metzger 1981, 20; Robert 1984, 460-461 Fig. 4-5; Hanfmann 1985, 423 Fig. 3; Duncan – Flowers 1990, 127 vd.; Buckton 1994, 113 Nr. 126; Wamser – Zahlhaas 1998, 102-104 Nr. 101; Donati 2000, 156 Nr. 78.

²⁹ Duncan – Flowers 1990, 127 vd. Fig. 46-47.

³⁰ Hanfmann 1985, 423 Fig. 3; Wamser – Zahlhaas 1998, 102-104 Nr. 101; Donati 2000, 156 Nr. 78; Metzger 1981, 115-116 Fig. 105-106; Duncan – Flowers 1990, 125 vd. Fig. 41-42.

³¹ Ladstätter – Pülz 2007, 428; Ladstätter 2011, 15-17 Res. 18-20.

³² Kemerli kuruluşlar içinde ayakta ve cepheden tasvir edilen azizlerin yanı sıra iki yanda bitkilerle sınırlandırılmış alanda cepheden ya da yandan oturarak verilen aziz ve İncil yazarları tasvirleri için bk. Metzger 1981, 110-111 Fig. 95-97; Robert 1984, 460-461 Fig. 4-5; Duncan – Flowers 1990, 125 vd. Fig. 41-42. Ampullalar üzerinde büst olarak tasvir edilen azizler için bk. Bakirtzis 1990, 140 vd. Fig. 49-52.

³³ Metzger 1981, 43-45 Nr. 108-111; 107-109 Fig. 89-92; Ladstätter 2011, 15-16 Res. 18; Aydın 2013, 447-449. 453. 356.

kemerli kuruluş içinde cepheden, genellikle ellerinde Kutsal Kitabıyla, bazıları da buhurdanıyla aziz figürleri görülür³⁴. Bazı ampullalarda ise her iki yüzde de kemerli kuruluş içinde aziz figürlerine yer verilmiştir³⁵. Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden başlayarak Orta Bizans Dönemi ve sonrasında altın, gümüş, bronzdan üretilen bazı ampulla, buhurdan, kalis ve plakalarda, içinde figür bulunan kemerli düzenlemeler yapılmıştır³⁶. Bu örneklerdeki kemerler içinde İsa, Meryem, Aziz Petrus, Aziz Paulus ve diğer aziz ya da havarilere yer verilmiştir. Özellikle kemerli plakalardaki havariler sol ellerinde haç ya da Kutsal Kitap tutmaktadırlar³⁷. Kemer içinde figürlü düzenleme, fildişi ve diğer farklı malzemelerden yapılan eserlerde ve el yazmalarında da görülmektedir³⁸. 4. yüzyıl sonlarından başlayarak taştan ve kurşundan yapılan sütunlu lahitlerde de, merkezdeki kemer içinde İsa ve yanlarda azizler olmak üzere aynı kemerli düzenleme tekrarlanmıştır³⁹. Lahitler ve el sanatları örnekleri dışında, kemerler içinde figürlü kompozisyonlar, anıtsal yapıların mozaik ve duvar resimlerinde de görülür⁴⁰. Bu örneklerde figürlerin içinde yer aldıkları ya da önünde durdukları sütunlar ve kemerlerden oluşan niş benzeri mimari arka plan, aziz ve martirler adına yapılmış mezar yapılarının ya da kiliselerin apsis programlarının

³⁴ Wulff 1909, 264 Taf. LXVII, 1351-1352-1353; Leclercq 1924, 1735 Fig. 455; Griffing 1938, 267 Fig. 4-5; Duyuran 1974, 20.27 Res. 12; Metzger 1981, 107-113 Fig. 87-92. 94-95. 98.100 Nr. 104-111. 112-113. 116. 118; MacCormack 1990, 17 Fig. 8; Greenewalt – Rautmann 1998, 486, Fig. 13; Donati 2000, 156 Nr. 78; Stiegemann 2001, 197 Nr. I.76; Şimşek – Duman 2007, 13-14 Nr. 3-4, 25 Fig. 7-10; Greenewalt 1997, 515.523 Fig. 6; Erdemgil 1989, 59; Ladstätter 2011, 15-16 Res. 18.

³⁵ Wulff 1909, 264 Taf. LXVII, 1352 Burada kemerli kuruluş içinde yazıtı olmadığı halde tasvir özellikleri nedeniyle Aziz Petrus olarak kabul edilen figürün sağ elinde haç, sol elinde anahtar vardır.

³⁶ Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13; Piguët-Panayotova 1998, 7 vd. Fig. 1-7; Wamser 2004, 142 Kat. Nr. 181; Mundell Mango 1986, 256-257 Nr. 85; Piguët-Panayotova 1998, 13 vd. Fig. 8-15; Weitzmann 1979, 142, Nr. 181; 329, Nr. 309; 476-478 Nr. 425.427; 599-600 Nr. 532; 618, Nr. 554; Stiegemann 2001, 197 Nr. I.76.

³⁷ Amiranashvili 1971, 66 Abb. 39-40; Mundell Mango 1986, 74-77 Nr. 3. 199-205 Nr. 44-45; Zaleskaja 1982, 109-110 Abb. 10-11; Skubiszewski 1982, 198 vd 230 Nr. 19 Abb. 36, 243 Nr. 58 Abb. 68, 251-253 Nr. 44.24.78 Abb. 68-70; Boyd 1992, 23 Figs. S22.1-9.S23.1-6.

³⁸ Deichmann 1969, Abb.128-129; Volbach 1976, Taf:1.1; 8.16-18; 9.20 21; 18.37; 22.39; 40; 24.43; 59.109; 64.120; 68.131; 69.132; 71.137; 73.140; 79.150; 80.153-154; 81.157; 104.223-224; 110.242; 111.244; 112.252; Griffing 1938, 276 Fig.25-26; Weitzmann 1979, 575 Nr. 514; Buckton 1994, 73-74 Nr. 64-65.

³⁹ Deichmann 1969, Abb. 135-140. 160; Rahmani 1996, 147 vd Fig. 2-3; Koch 2000, 42 vd. Abb. 13-15.

⁴⁰ Kitzinger 1984, 113.116.142.145 Abb. 99.102.129.2.

bir yansıması olarak kabul edilir⁴¹. Mısır'da Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi'ne ait mezar taşlarında da ölü, kemerli ya da edikulalı kuruluşlar içinde ayakta, cepheden orans olarak tasvir edilmiştir⁴².

Kat. Nr. 3'de ampullanın iki yüzünde de çiçekli rozet içinde kartal figürü yer alır. Kartal figürü güneşin ve güneş tanrısının sembolüdür. Zeus ve Jupiter'in sembolü kartal, ölümsüzlüğü ifade eder⁴³. Eski ve Yeni Ahit'te güçlü kanatlarından, hızlı ve yüksek uçuşundan bahsedilen kartal; hız, güç ve yenilenmenin sembolüdür⁴⁴. Hıristiyan inancında ise kartal, ölümsüzlüğün, suya dalışıyla ve göğe yükselişle vaftizin, bu anlamda öldükten sonra yeniden dirilen, göğe yükselen İsa'nın sembolüdür. Tasvir Sanatı'nda İncil yazıcısı Ioannes'in simgesi olan kartal, tek başına olduğunda vaftizi de temsil eder⁴⁵.

Ampullalardan Kat. Nr. 1 İzmir, Kirizman'da bulunmuştur. Kat. Nr. 8 için buluntu yeri kesin olmamakla birlikte Nazilli olarak verilmektedir. Kat. Nr. 2.4.9-10.12.14 müsadere yoluyla, Kat. Nr. 3 ve 13 satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Kat. Nr. 5-7 ve 11'in ise buluntu yeri bilinmemektedir. Her iki müzedeki ampullalardan Kat. Nr. 1 dışındaki eserler buluntu yerleri bilinmediği için lokalizasyonu yapılamayan eserler olarak değerlendirilir.

İzmir Arkeoloji Müzesi ile Tarih ve Sanat Müzesi'ndeki ampullalardan formları, üzerlerindeki figürleri ve üslup özellikleriyle Kat. Nr. 1'in benzerleri 6.-7. yüzyıllar arasına, 550-650 yılları arasına⁴⁶, Kat. Nr. 2'nin benzerleri ise 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arasına tarihlendirilir⁴⁷. Kat. Nr. 3'de 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arasına tarihlendirilebilir. Diğer ampullaların ise malzeme, form, motifler ve motiflerinin üsluplarıyla 5.-6. yüzyıllar arasında üretildikleri kabul edilebilir.

⁴¹ Grabar 1946, 98 vd.; Grabar 1972, 105 vd.; Ihm 1960, 113 vd.

⁴² Effenberger – Severin 1992, 154 vd. 67-70.

⁴³ Schneider – Stemplinger 1950, 88-89.

⁴⁴ Mısırdan Çıkış Bap. 19:4; Yasanın Tekrarı Bap. 32:11; 2. Samuel Bap. 1:23; Matta Bap. 24,28; Lukas Bap. 17,37.

⁴⁵ Schneider – Stemplinger 1950, 91 vd.; Sachs 2005, 21.

⁴⁶ Griffing 1938, 277 Fig.16-17.19-20; Metzger 1981, 20.45-46 Nr. 113-115 Fig. 95-97; Duncan – Flowers 1990, 125 vd. Fig. 41-42; Buckton 1994, 113 Nr. 126.

⁴⁷ Wulff 1909, 264 Taf. LXVII, 1351-1352-1353; Leclercq 1924, 1735 Fig. 455; Griffing 1938, 267 Fig. 4-5; Duyuran 1974, 20.27 Res. 12; Metzger 1981, 107-113 Fig. 87-92. 94-95. 98.100 Nr. 104-111. 112-113. 116. 118; MacCormack 1990, 17 Fig. 8; Greenewalt – Rautmann 1998, 486, Fig. 13; Donati 2000, 156 Nr. 78; Stiegemann 2001, 197 Nr. I.76; Şimşek – Duman 2007, 13-14 Nr.3-4, 25 Fig. 7-10; Greenewalt 1997, 515.523 Fig. 6.

KATALOG

- Kat. Nr** : 1 (Fig. 1)
- Müze Envanter Nr** : 7885 (Arkeoloji Müzesi)
- Buluntu Merkezi** : İzmir, Kirizman Yalı Mahallesi
- Ölçüler** : **AÇ:** 1.9 cm. **Y:** 6.6 cm. **CK:** 0.4 cm. **GÇ:** 4.7 cm.
- Tanım** : Bej renkli hamur, yoğun mika, mineral ve az oranda kireç katkılı olmakla birlikte, ince taneli ve sık dokuludur. Astarı yoğun olarak aşınmış olmasına rağmen, gövde üzerinde yer yer açık kahverengi astar izleri görülebilmektedir. Mat ve hafif pürüzlü yüzeye sahip ampulla, kalıpta yapılmıştır.
- Boyun kısmında iki şeridi olan ampullanın bir yüzünde arka-
lıklı bir sandalyede yandan oturan figürün sağ elinde kalemi,
sol elinde ise olası açık kitabı vardır. Ayakları bir platform
üzerinde yer alır. Başını hafif öne eğmiş, yaptığı işle yazma
eylemiyle ilgilidir. Giysi katları çizgilerle verilmiştir. Figürün
sağında bir sütun yer alır⁴⁸. Sütunun kaidesi iki torustan
oluşmaktadır, gövdesi yivli, başlığı ise ters yerleştirilmiş
Ion tipindedir. Ampullanın diğer yüzünde iki palmye yap-
rağı arasında cepheden uzun sakallı ve yüz detayları belirgin
ayakta bir figür yer alır. Katlı giysilidir, sağ eliyle üzerinde
haç olan Kutsal Kitabı göğsü hizasında tutmakta, sol eliyle de
kitap tutan sağ elini desteklemektedir. Omuzlarındaki giysi
katlarının yoğunluğu belki de bir omphorionu olduğuna işaret
eder.
- Tarih** : 6.-7. yüzyıllar arası
- Kat. Nr** : 2 (Fig. 2)
- Müze Envanter Nr** : 11582 (Arkeoloji Müzesi)
- Buluntu Merkezi** : Müsadere
- Ölçüler** : **AÇ:** 1.9 cm. **Y:** 7 cm. **CK:** 0.4 cm. **GÇ:** 4.6 cm.
- Tanım** : Açık kiremit renkli hamur, yoğun mika, mineral ve az oranda kireç katkılı olmakla birlikte ince taneli ve sık dokuludur. Astar yoğun olarak aşınmış olmasına rağmen, gövde üzerinde yer yer kahverengi astar izleri görülebilmektedir. Mat ve hafif pürüzlü yüzeye sahip ampulla kalıpta yapılmıştır.
- Ampullanın bir yüzünde cepheden, yüz detayları ve giysi katları belirgin ayakta bir figür yer alır. Sol elinde sağ eliyle de desteklediği Kutsal Kitabı tutmaktadır. Ayaklarının sola doğru yönelişi, hareketli bir figür olduğunu göstermektedir. Figürün iki yanında kalça seviyesinde, gövdesi yatay şeritli sütunlar yer alır. Sütunlar figürün başı üzerinde basık

⁴⁸ Yönler izleyiciye göre belirtilmiştir.

yuvarlak formlu bir kemerle birleşir. Kemer üzerinde helezon motifleri vardır. Ampullanın diğer yüzünde ayakta ve cepheden, kısa saçlı, yüz detayları belirgin, sol eliyle taşıdığı Kutsal Kitabı sağ eliyle de destekleyen bir figür vardır. Epitrachilion ya da orarion olarak tanımlayabileceğimiz atkısı, özellikle belirtilen figürün solunda, sonu yuvarlak formlu bir bitkisel bezeme yer alır. Ayaklarının sola doğru yönelişi, hareketli bir figür olduğunu göstermektedir.

Tarih : 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arası

Kat. Nr : 3 (Fig. 3)

Müze Envanter Nr : 7903 (Arkeoloji Müzesi)

Buluntu Merkezi : Satın Alma

Ölçüler : AÇ: 2.8 cm. Y: 9.1 cm. CK: 0.3 cm. GÇ: 6.8 cm.

Tanım : Açık kiremit renkli hamur, yoğun mika, mineral ve az oranda kireç katkılı olup, ince taneli ve sık dokuludur. Kırmızı-kahve astarlı, mat ve pürüzlü yüzeyli ampulla kalıpta yapılmıştır.

Ampullanın iki yüzünde de aynı bezeme kompozisyonu vardır. Her yüzde çiçekli rozet içinde kartal figürü yer alır. Kartallardan birinin yüz ve kanatlarının bir kısmı tahrip olmuştur. Vücutları cepheden, başları sağa yönelmiş kartalların iki yana açılmış kanatları ve sağ taraftaki kuyukları detaylı işlenmiştir. Üç parmaklı ayakları vardır. Sağlam ulaşan kartalın yüzünün büyük kısmını gözü kaplamıştır, gagası belirgindir.

Tarih : 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arası

Kat. Nr : 4 (Fig. 4)

Müze Envanter Nr : 12873 (Tarih ve Sanat Müzesi)

Buluntu Merkezi : Müsadere

Ölçüler : AÇ: 1.4 cm. Y: 3.3 cm. CK: 0.4 cm. GÇ: 2.9 cm.

Tanım : İyi artılmış kiremit renk hamur, az oranda mika katkılı olup, ince taneli ve sık dokuludur. Kahverengi astarlı, yarı mat ve hafif pürüzlü yüzeye sahip ampulla kalıpta yapılmıştır.

Ampullanın iki yüzünün de merkezinde kolları eşit büyüklükte birer Yunan haçı yer alır. Haç kollarının birleştiği yerde yuvarlak bir çukur bulunmaktadır.

Tarih : 5.-6. yüzyıllar arası

- Kat. Nr : **5** (Fig. 5)
 Müze Envanter Nr : 3158 (Tarih ve Sanat Müzesi)
 Buluntu Merkezi : –
 Ölçüleri : **AÇ:** 2 cm. **Y:**4.5 cm. **CK:** 0.3 cm. **GÇ:** 3.4 cm.
 Tanım : Koyu bej renk hamur, mika, mineral katkılı olup ince taneli ve sık dokuludur. Astar yoğun olarak aşınmasına rağmen, yer yer kırmızı-kahve astar izleri görülebilmektedir. Mat ve hafif pürüzlü yüzeye sahip ampulla, kalıpta yapılmıştır. Gövde üzerinde kırıklar vardır.
 Boyun sınırında ince bir şerit bulunan ampullanın iki yüzünün de merkezinde kolları eşit büyüklükte birer Yunan haçı yer alır. Haç kollarının birleştiği yerde yüzlerden birinde yuvarlak bir çukur, diğerinde hem kolların birleştiği yerde hem de alt ve üst kolların ortasında birer yuvarlak çukur bulunmaktadır. Ayrıca haç kollarının iki ucunda birer damla motifine yer verilmiştir.
 Tarih : 5.-6. yüzyıllar arası

- Kat. Nr : **6** (Fig. 6)
 Müze Envanter Nr : 2379 (Arkeoloji Müzesi)
 Buluntu Merkezi : –
 Ölçüleri : **AÇ:** – **Y:** 7.2 cm. **CK:** 0.6 cm. **GÇ:** 6.1 cm.
 Tanım : Açık kiremit renk hamur, yoğun mika, mineral ve az oranda kireç katkılıdır; ince taneli ve sık dokuludur. Kahverengi astarlı mat ve hafif pürüzlü yüzeylidir. Gövde üzerinde boyanın yoğunluğuna göre astarda renk değişimleri görülmektedir. Kalıpta yapılan ampullanın kulplarından biri ve boyun kısmı kırıktır.
 Her iki yüzde de kolları eşit olmayan Yunan haçı yer alır. Haç kollarının üzerinde, köşelerinde ve birleştikleri merkezde helezon motifleri vardır. Ayrıca haç kolları arasında ara eksenlerde birer damla motifine yer verilmiştir.
 Tarih : 5.-6. yüzyıllar arası

- Kat. Nr : **7** (Fig. 7)
 Müze Envanter Nr : 6893 (Arkeoloji Müzesi)
 Buluntu Merkezi : –
 Ölçüleri : **AÇ:** 1.4 cm. **Y:** 4.5 cm. **CK:** 0.2 cm. **GÇ:** 3.1 cm.
 Tanım : Fırınlamadan kaynaklanan yer yer griye dönen kahverengi renk hamur, mika katkılı olup ince taneli ve sık dokuludur. Yoğun olarak aşındığı için tanımlanamayan astara sahip ampulla kalıpta yapılmıştır.

Oldukça yüksek boyun kısmının bir yüzünde iki daire motifi yer alır. Gövdenin her iki yüzünde de dıştan çerçeve içine alınmış alanda birer Malta haçı vardır. Haç kolları arasında ara eksenlerde birer damla motifine yer verilmiştir.

Tarih : 5.-6. yüzyıllar arası

Kat. Nr : **8** (Fig. 8)

Müze Envanter No : 3191 (Arkeoloji Müzesi)

Buluntu Merkezi : Nazilli?

Ölçüler : **AÇ:** 2.2 cm. **Y:** 7.6 cm. **CK:**0.3 cm. **GÇ:** 4.9 cm.

Tanım : Açık kahverengi renk hamur, yoğun mika, mineral ve az oranda kireç katkılı, ince taneli, sık dokuludur. Koyu kırmızı-kahverengi astarlı, mat ve hafif pürüzlü yüzeye sahip ampulla, kalıpta yapılmıştır.

Ampullanın boyun kısmı restore edilerek yenilenmiştir. Yüzlerden birinde damla motifli rozet, diğerinde dilimli rozetten oluşan bir çerçevenin merkezinde kolları farklı boyutlarda birer Yunan haçı yer alır. Yüzlerden birindeki Yunan haçının üzeri ve çevresinde helezon motifleri vardır. Diğer haçın kollarının arasında ara eksenlerde birer damla motifi, haç kollarının üzerinde ise küçük damla motifleri yer alır.

Tarih : 5.-6. yüzyıllar arası

Kat. Nr : **9** (Fig. 9)

Müze Envanter Nr : 12874 (Arkeoloji Müzesi)

Buluntu Merkezi : Müsadere

Ölçüler : **AÇ:** 1.4 cm. **Y:** 3.4 cm. **CK:**0.2 cm. **GÇ:** 2.7 cm.

Tanım : Açık kiremit renk hamur, mika, mineral ve az kireç katkılı olup, ince taneli ve sık dokuludur. Kahverengi astarlı mat ve hafif pürüzlü yüzeye sahip ampulla kalıpta yapılmıştır.

Boynunun iki yüzünde de ikişer şerit olan gövdenin bir yüzünde kırıklar vardır. Diğer yüzde daire içine alınan alan içinde eşit kollarıyla bir Yunan haçına yer verilmiştir. Kolların üzeri ve merkezinde daire şeklinde çukurlar vardır.

Tarih : 5.-6. yüzyıllar arası

Kat. Nr : **10** (Fig. 10)

Müze Envanter Nr : 11581 (Arkeoloji Müzesi)

Buluntu Merkezi : Müsadere

Ölçüler : **AÇ:** 1.8 cm. **Y:** 3.3 cm. **CK:** 0.2 cm. **GÇ:** 3 cm.

- Tanım** : Kiremit renk hamur, mika, mineral katkılı olup ince taneli ve sık dokuludur. Astar kırmızı-kahve renklidir. Ampulla mat ve hafif pürüzlü yüzeylidir. Kalıpta yapılmıştır.
- Boynunun bir yüzünde iki, diğerinde bir şeridi olan ampullanın gövdesinde iki yüzde de iç içe iki daire içine alınmış alan içinde kolları eşit boyutlarda birer Yunan haçına yer verilmiştir. İç içe dairelerin içinde oldukça küçük damla motifleri vardır. Yunan haçlarının kolları üzerinde ise haçın şeklinde yer alan birer yiv haçın merkezinde birleşir.
- Tarih** : 5.-6. yüzyıllar arası
- Kat. Nr** : **11** (Fig. 11)
- Müze Envanter Nr** : 2100 (Arkeoloji Müzesi)
- Buluntu Merkezi** : –
- Ölçüler** : **AÇ:** 2.5 cm. **Y:** 8.9 cm. **CK:** 0.3 cm. **GÇ:** 6.5 cm.
- Tanım** : Kiremit renk hamur, yoğun mika, mineral ve az oranda kireç katkılı olup, ince taneli ve sık dokuludur. Astar kırmızı-kahve renklidir. Ampulla mat ve hafif pürüzlü yüzeylidir. Kalıpta yapılmıştır.
- Ampullanın kısmen yenilenen boyun kısmında helezon motifleri yer alır. Gövdenin iki yüzünde de birer çiçekli rozet vardır. Madalyonların içinde defne yapraklarından oluşan birer çelengin merkezinde Malta haçı bulunmaktadır. Uçları pendantlı haç kollarının birleştiği merkezde ve yatay kolların üzerinde helezon motifi, kolların üzerinde ise birer yiv yer alır.
- Tarih** : 5.-6. yüzyıllar arası
- Kat. Nr** : **12** (Fig. 12)
- Müze Envanter Nr** : 5556 (Arkeoloji Müzesi)
- Buluntu Merkezi** : Müsadere
- Ölçüler** : **AÇ:** 2.1 cm. **Y:** 6.9 cm. **CK:** 0.4 cm. **GÇ:** 4.3 cm.
- Tanım** : İyi arıtılmış açık kahverengi hamur, mika katkılı olup ince taneli ve sık dokuludur. Kahverengi astarlı, mat ve hafif pürüzlü yüzeylidir. Gövde üzerinde boyanın yoğunluğuna göre astarda renk değişimleri görülen ampulla kalıpta yapılmıştır.
- Ampullanın boyun kısmında iki yatay şerit arasında küçük damla motifleri vardır. İç içe iki daireyle çerçeve içine alınan alan içinde birer Malta haçı yer alır. Dairelerin içinde, haç kollarının üzerinde ve dışında helezon motifleri bulunmaktadır.
- Tarih** : 5.-6. yüzyıllar arası

- Kat. Nr : **13** (Fig. 13)
Müze Envanter Nr : 19762 (Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Merkezi : Satın Alma
Ölçüler : **AÇ:** 2.2 cm. **Y:** 7.3 cm. **CK:** 0.4 cm. **GÇ:** 5.4 cm.
Tanım : Kiremit renk hamur, yoğun mika, mineral ve az oranda kireç katkılıdır; ince taneli ve sık dokuludur. Kırmızı-kahve astarlı, mat ve hafif pürüzlü yüzeye sahip ampulla, kalıpta yapılmıştır.
Ampullanın her iki yüzünde de birer çiçek rozete yer verilmiştir.
Tarih : 5.-6. yüzyıllar arası
- Kat. Nr : **14** (Fig. 14)
Müze Envanter Nr : 5934 (Tarih ve Sanat Müzesi)
Buluntu Merkezi : Müsadere
Ölçüler : **AÇ:** 2 cm. **Y:** 4.9 cm. **CK:** 0.3 cm. **GÇ:** 4.1 cm.
Tanım : Koyu bej renk hamur, mika, mineral katkılı olup ince taneli ve sık dokuludur. Astarı aşındığı için tanımlanamayan ampulla kalıpta yapılmıştır. Ağız ve kulp kısmında kırıklar vardır.
Ampullanın her iki yüzünde de daire içine alınmış merkezde içleri çukur şekilde küçük iç içe daireler yer alır. Aynı özellikteki çukurlar dairenin içinde de bulunmaktadır.
Tarih : 5.-6. yüzyıllar arası

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Amiranashvili 1971 Amiranashvili, S., *Kunstschätze Georgiens, Artia*.
- Aydın 2013 Aydın, A., "Marmaris Müzesi'ndeki Ampullalar", *OLBA XXI*, 437-456.
- Bakirtzis 1990 Bakirtzis, Ch., "Byzantine Ampullae from Thessaloniki", *The Blessings of Pilgrimage* (Ed. R. G. Ousterhout), 140-149.
- Baumstark 1998 Baumstark, R., *Rom und Byzanz. Schatzkammerstücke aus bayerischen Sammlungen. Ausstellung im Bayerischen Nationalmuseum. München*.
- Boyd 1992 Boyd, S. A., "A 'Metropolitan' Treasure from a Church in the Provinces: An Introduction to the Study of the Sion Treasure" S.A. Boyd – M. Mundell Mango (Ed.), *Ecclesiastical Silver Plate in Sixth-Century Byzantium. Papers of the Symposium Held May 16-18, 1986, at the Walters Art Gallery, Baltimore and Dumbarton Oaks Washington*, 5-37.
- Buckton 1994 Buckton, D., *Byzantium: Treasures of Byzantine Art and Culture from British Collections, London*.
- D'Andria 2001 D'Andria, F., "Hierapolis of Phrygia: its evolution in Hellenistic and Roman times", D. Parrish (Ed.), *Urbanism in Western Asia Minor, New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos, JRA Sup. 45*, 97-115.
- Deichmann 1969 Deichmann, F. W., *Ravenna. Geschichte und Monumente, Wiesbaden*.
- Donati 2000 Donati, A., *Pietro e Paolo: la storia, il culto, la memoria nei primi secoli, Milan*.
- Duncan-Flowers 1990 Duncan-Flowers, M., "A Pilgrim's Ampulla from the Shrine of St. John the Evangelist at Ephesus", *The Blessings of Pilgrimage* (Ed. R. G. Ousterhout), 125-139.
- Duyuran 1974 Duyuran, R., "Akhisar Tepe Mezarlığı Kazısı", *TAD XX/2*, 17-27.
- Effenberger – Severin 1992 Effenberger, A. – H. G. Severin, *Das Museum für Spätantike und Byzantinische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin, Berlin/Mainz*.
- Erdemgil 1989 Erdemgil, S., *Katalog des Ephesos Museum, İstanbul*.
- Fıratlı 1970 Fıratlı, N., "Uşak-Selçukler Kazısı ve Çevre Araştırmaları 1966-1970", *TAD XIX/II*, 109-160.
- Flemming 1994 Flemming, J., "Palme", *LCI 3*, 365-366.
- Grabar 1946 Grabar, A., *Martyrium I, Architecture, Paris*.
- Grabar 1958 Grabar, A., *Les ampoules de Terre Sainte (Monza-Bobbio), L'art de la fin de l'Antiquité et du Moyen Age*, 3 vols, Paris.
- Grabar 1972 Grabar, A., *Martyrium II, Iconographie, Paris*.

- Greenewalt – Rautmann 1998
Greenewalt, C. H. – M. L. Rautmann, “The Sardis Campaigns of 1994 and 1995”, *AJA* 102/3, 469-505.
- Greenewalt 1997
Greenewalt, C. H., “Sardis: Archaeological Research in 1995”, *KST XVIII/1*, 513-527.
- Griffing 1938
Griffing, R. P., “An Early Christian Ivory Plaque in Cyprus and Notes on the Asiatic Ampullae”, *The Art Bulletin* 20/ 3, 266-279.
- Hanfmann 1972
Hanfmann, G. M. A., “Excavations and Restoration At Sardis-1970”, *TAD XIX/1*, 99-119.
- Hanfmann 1985
Hanfmann, G.M.A., “The Donkey and the King”, *The Harvard Theological Review* 78.3/4, 421-430.
- Ihm 1960
Ihm, Ch., *Die Programme der christlichen Apsismalerei vom 4. Jahrhundert bis zur Mitte des 8. Jahrhunderts*, Studien zur Kunstgeschichte und christlichen Archäologie 4, Wiesbaden.
- Ionescu – Opreș 1998
Ionescu, M. – I. I. C. Opreș, “O ampulla din Asia Minor recent descoperită la Callatis/A Pilgrim Flask of Asia Minor Origin recently discovered at Callatis”, *Thraco-Dacica XIX*, 1-2, 167-170.
- Kaufmann 1910
Kaufmann, C. M., *Zur Ikonographie der Menas-Ampullen mit besonderer Berücksichtigung der Funde in der Menasstadt nebst einem einführenden Kapitel über die neuentdeckten nubischen und aethiopischen Menastexte*, Cairo.
- Kirschbaum 1971
Kirschbaum, E. (Hrsg.), *Lexikon der christlichen Ikonographie III*, Freiburg.
- Kitzinger 1984
Kitzinger, E., *Byzantinische Kunst im Werden: Stilentwicklungen in der Mittelmeerkunst vom 3. bis zum 7. Jahrhundert*, Köln.
- Koch 2000
Koch, G., *Frühchristliche Sarkophage*. Handbuch der Archäologie, München.
- Ladstätter – Pülz 2007
Ladstätter, S. – A. Pülz, *Ephesus in the Late Roman and Early Byzantine Period: Changes in its Urban Character from the Third to the Seventh Century AD*, A. G. Poulter (Ed.), *The Transition to Late Antiquity*, 391-433.
- Ladstätter – Pülz 2001
Ladstätter, S. – A. Pülz, *Frühchristliche Ampullen aus der Sammlung des Instituts für Klassische Archäologie in Wien*, *Forum Archaeologiae* 21/XII.
- Ladstätter 2011
Ladstätter, S., “Bizans Döneminde Ephesos. Büyük Bir Antik Kentin Tarihinde Son Sayfa”, *Bizans Döneminde Ephesos* (Ed. F. Daim – S. Ladstätter), İstanbul, 3-28.
- Leclercq 1924
Leclercq, H., “Ampoules (A Eulogies)”, *DACL I.2*, 1722-1747.
- MacCormack 1990
MacCormack, S., “Loca Sancta: The Organization of Sacred Topography in Late Antiquity”, R. G. Ousterhout (Ed.), *The Blessings of Pilgrimage*, 7-40.

- Metzger 1981 Metzger, C., Les ampoules à eulogie du Musée du Louvre, Notes et documents des musées de France, 3, Editions de la Réunion des musées nationaux, Paris.
- Michon 1899 Michon, M. E., "Nouvelles ampoules à eulogie". Mémoires de la Société des Antiquaires de France 58, 285-332.
- Mundell Mango 1986 Mundell Mango, M., Silver from Early Byzantium. The Kaper Koraon and Related Treasures, A Walters Art Gallery Publication in the History of Art, Baltimore.
- Ötügen 1999 Ötügen, Y., "1997 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", KST XX/II, 481-503.
- Ötügen 2003 Ötügen, Y., "Likya Bölgesindeki Kazı ve Yüzey Araştırmaları Çerçevesinde Ortaçağ Seramikleri", Adalya VI, 233-249.
- Piguet-Panayotova 1998 Piguet-Panayotova, D., "Three Hexagonal Decorated Silver Censers and Their Artistic Environment", Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst 3, 7-34.
- Pülz 2010 Pülz, A., "Ephesos als christliches Pilgerzentrum", Mitteilungen zur Christlichen Archäologie 16, 71-102.
- Rahmani 1996 Rahmani, L. Y., "Representations of the Seasons on a Christian Lead Coffin from Nirim", Atiqot XXVIII, 147-159.
- Reygers 1937 Reygers, L., "Ampulle", O. Schmitt (Hrsg.), Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte I, 658-661.
- Robert 1984 Robert, L., "Ampoules Chretiennes", BCH CVIII, 458-467.
- Sachs 2005 Sachs, H., Wörterbuch der christlichen Ikonographie, Wiesbaden.
- Schimmel 1959 Schimmel, A., Dinler Tarihine Giriş, Ankara.
- Schneider – Stemplinger 1950 Schneider, Th. – E. Stemplinger, "Adler", RAC I, 87-94.
- Skubiszewski 1982 Skubiszewski, P., "Die Bildprogramme der romanischen Kelche und Patenen", A. Effenberger (Hrsg.), Metallkunst von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter, Staatliche Museen zu Berlin, 198-267.
- Stiegemann 2001 Stiegemann, Ch. (Hrsg.), Byzanz-Das Licht aus dem Osten: Kult und Alltag im Byzantinischen Reich vom 4. bis 15. Jahrhundert. Mainz.
- Şimşek – Duman 2007 Şimşek, C. – B. Duman, "Laodikeia'da Bulunan Ampullalar", Olba XV, 73-101.
- Tuchelt 1980 Tuchelt, K., "Didyma", IstMitt 30, 99-163.
- Vikan 1982 Vikan, G., Byzantine Pilgrimage Art, Dumbarton Oaks Byzantine Collection Publications, No. 5, Washington, D.C.
- Vikan 1998 Vikan, G., "Byzantine Pilgrim's Art", Heaven on Earth: Art and the Church in Byzantium (Ed. L. Safran), 229-266.

- Volbach 1976 Volbach, W. F., Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters, Römisches-Germanisches Zentralmuseum zu Mainz, Forschungsinstitut Für Vor-und Frühgeschichte Altertümer 7, Mainz.
- Wamser 2004 Wamser, L. (Hrsg.), Die Welt von Byzanz- Europas östliches Erbe. Glanz, Krisen und Fortleben einer tausendjährigen Kultur, München.
- Wamser – Zahlhaas 1998 Wamser, L. – G. Zahlhaas (Hrsg.), Rom und Byzanz. Archäologische Kostbarkeiten aus Bayern. Prähistorische Staatssammlung München, München.
- Weitzmann 1979 Weitzmann, K., Age of Spirituality: Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century: Catalogue of the Exhibition at the Metropolitan Museum of Art, Eastern Press, New Haven, New York.
- Witt 2000 Witt, J., Staatliche Museen zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz. Bestandskataloge, Band 2. Werke der Alltagskultur, Teil 1: Menasampullen, Berlin.
- Wulff 1909 Wulff, O., Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen. 3, Altchristliche und mittelalterliche byzantinische und italienische Bildwerke 1, Berlin.
- Zalesskaja 1982 Zalesskaja, V., “Die byzantinische Toreutik des 6. Jhs. Einige Aspekte ihrer Erforschung”, Metallkunst von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter (Ed. A. Effenberger), Staatliche Museen zu Berlin, 97-111.

Fig. 1 Kat. Nr. 1

Fig. 2 Kat. Nr. 2

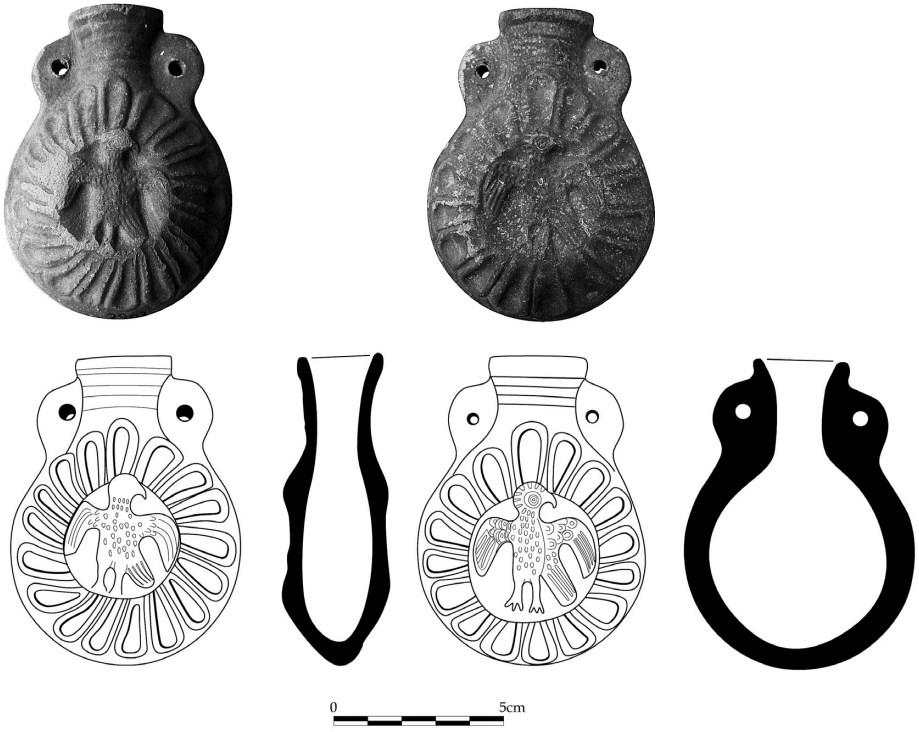

Fig. 3 Kat. Nr. 3

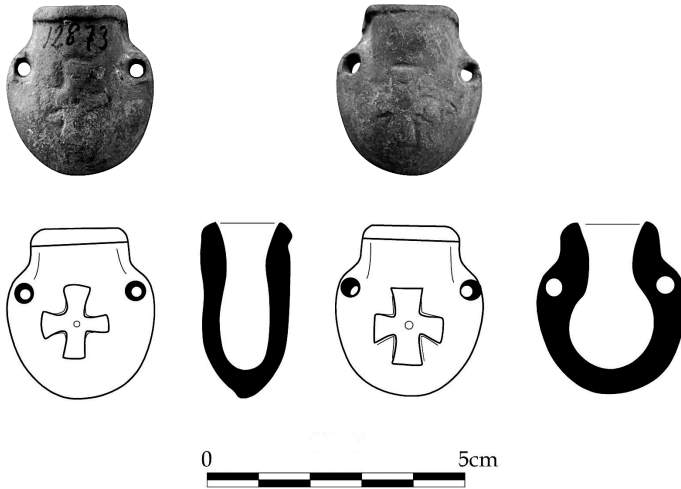

Fig. 4 Kat. Nr. 4

Fig. 5 Kat. Nr. 5

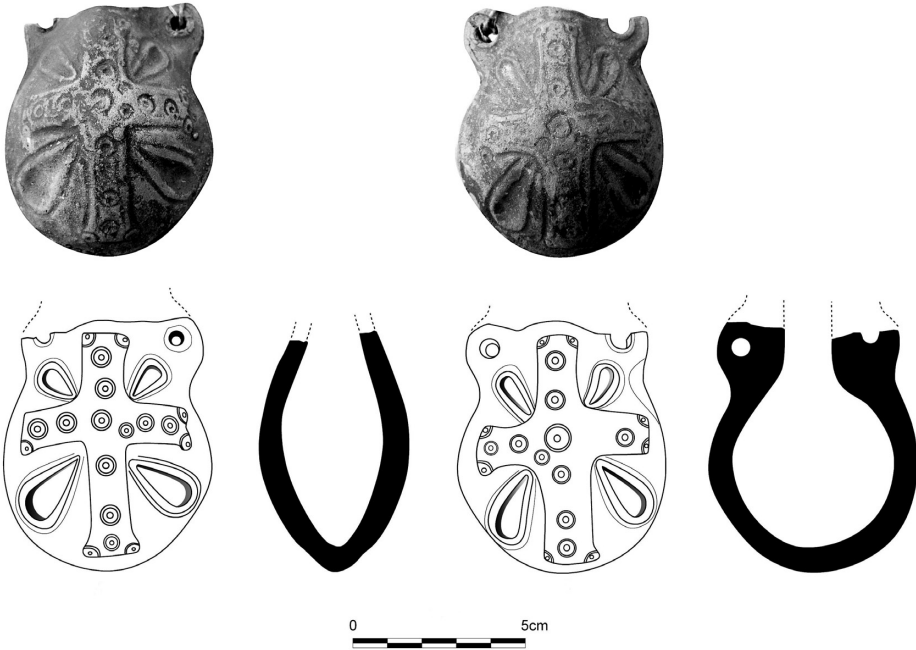

Fig. 6 Kat. Nr. 6

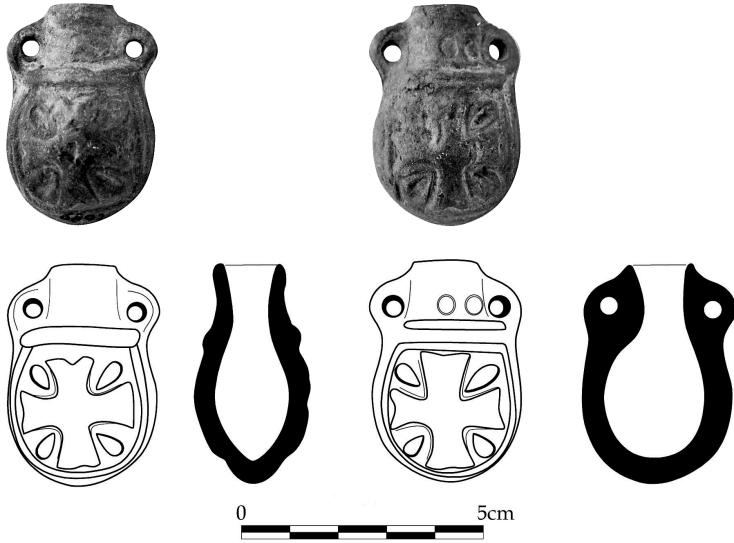

Fig. 7 Kat. Nr. 7

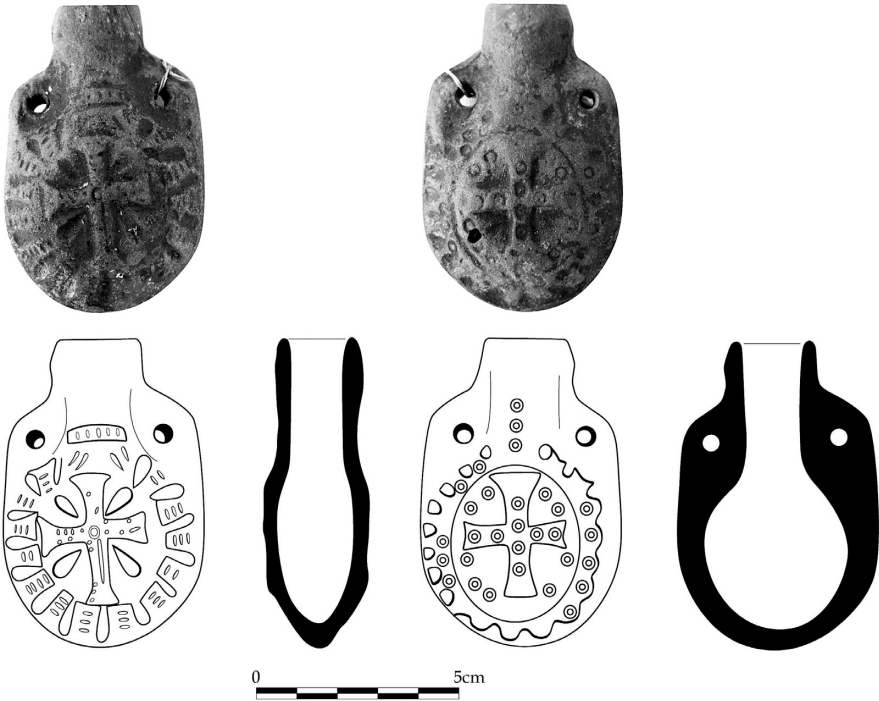

Fig. 8 Kat. Nr. 8

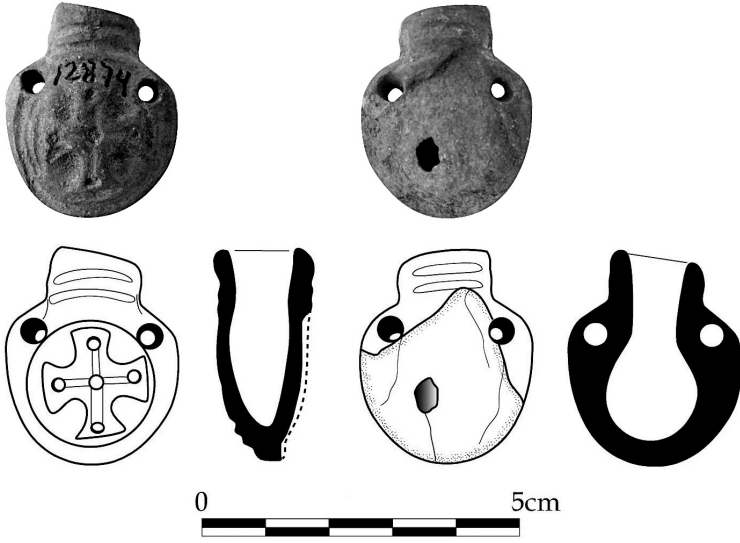

Fig. 9 Kat. Nr. 9

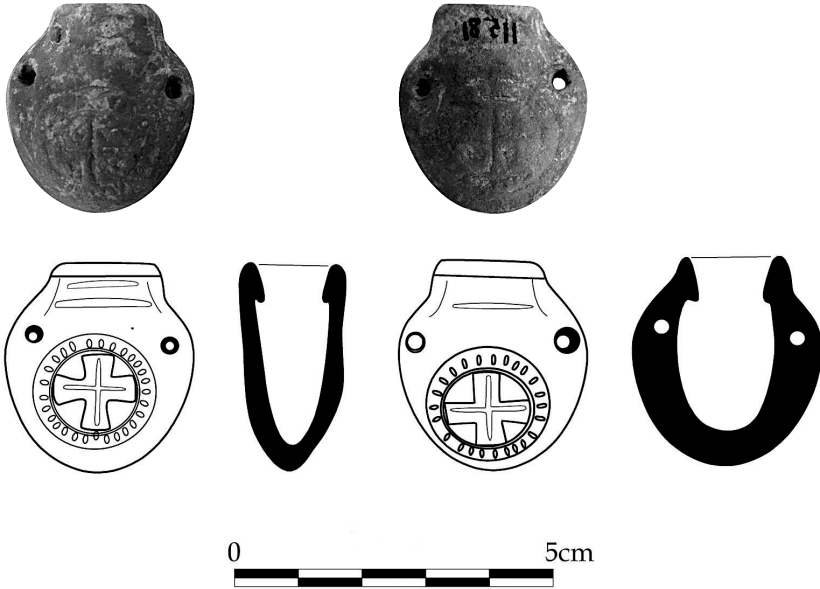

Fig. 10 Kat. Nr. 10

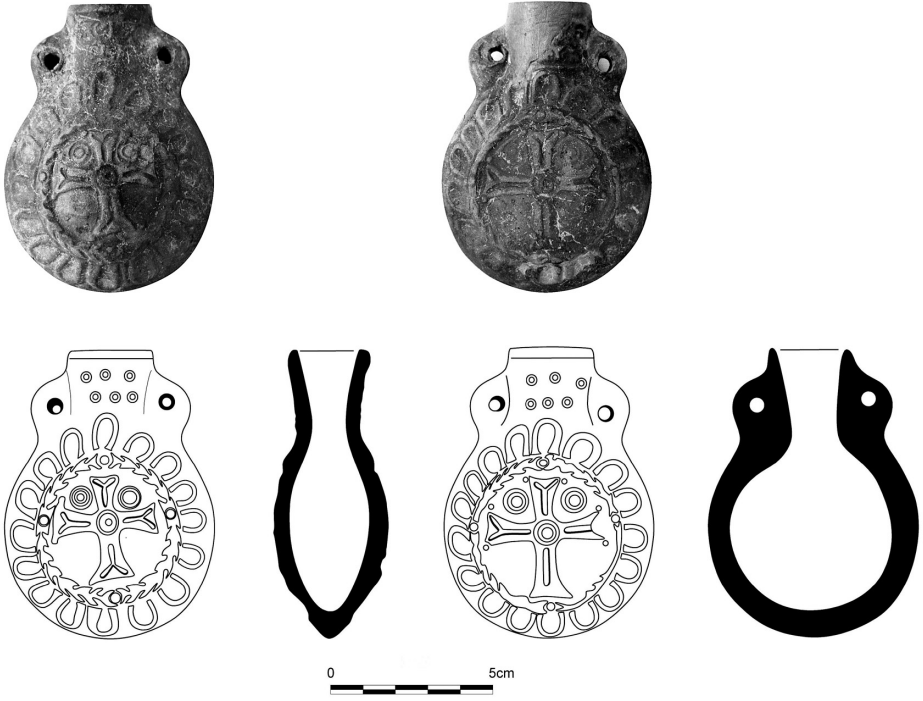

Fig. 11 Kat. Nr. 11

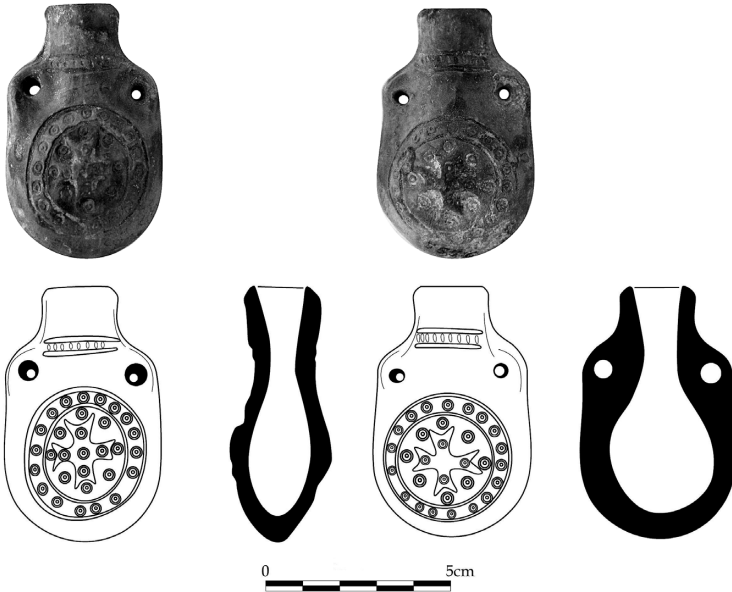

Fig. 12 Kat. Nr. 12

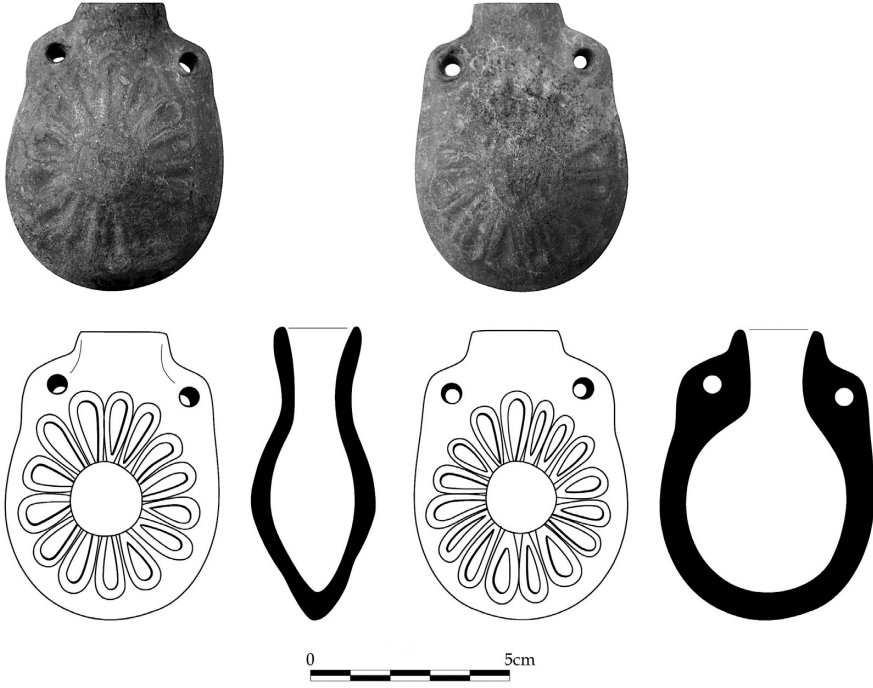

Fig. 13 Kat. Nr. 13

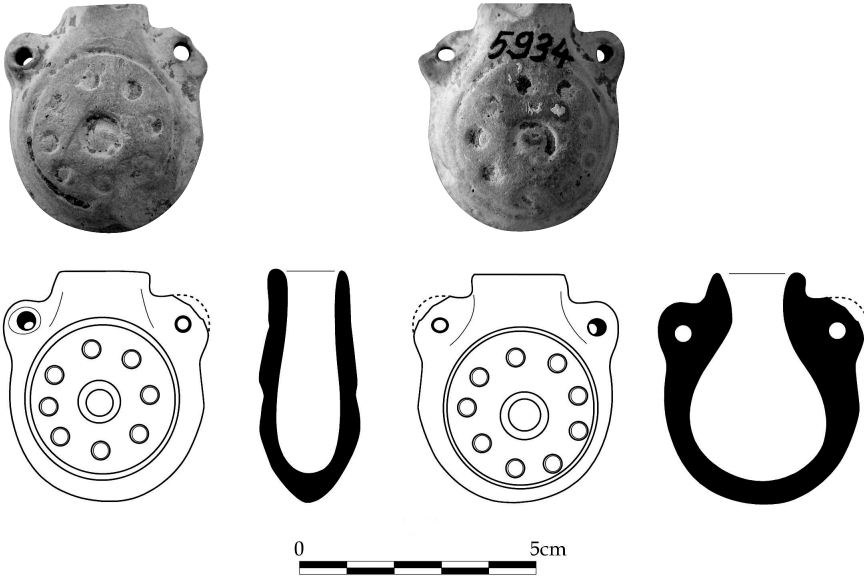

Fig. 14 Kat. Nr. 14

